

műben teremtett univerzumé. A minden egységéről szerzett tapasztalat közömbösíti a végzet hatalmát. Feloldódik a tragikum. De ez nem vigasz. Ez a *lét abszurditása*. Hiszen az ember a kétes megváltásért sorsával fizet. (Amikor a SÓVÁRGÁS építész a kozmosz részeként száguld az űrben, amikor eggyé vált végérvényesen a zenével, nemcsak személyiségét vesztesse el, hanem mindent. Deformálódott, szétfolyt testét is, mely kicsinyes földi életének, tehát egyéni sorsának burka volt. A REM Jegorja, amikor a mindent akarja megírni, oldalakon át csak a *nemet* írja le.) A tudással megvert emberi élet paradoxona, hogy újra meg újra meg kell ismételnie a teremtést, hogy reménykedhessen a megváltásban, ami újra meg újra úgy menti meg rettegésétől, hogy sorsától is megfosztja. Ezt a paradoxont ábrázolja Cărtărescu szenvedélyesen és ironikusan.

Nem tudható, hogy a trilógia hogyan fejeződik majd be. Az első kötet mindenestre azt sugallja, hogy nincs vég(e), mert nem is lehet egy olyan rendszerben, melyben a vég a kezdet is. Ahol a műnek vége van, ott a semmi tátong. (Az EMLÉKIRATOK KÖNYVE főszereplő-elbeszélője meghal, mielőtt maga a könyv befejeződne, de ami sorsa beteljesedése után a könyv lapjain következik, az a főszereplő szemszögéből már teljesen közömbös, az az üres semmi. Az olvasó itt a *lét tragikumának tanúja*.)

A trilógia első könyvének végén az utolsó írásjel nem pont, hanem záró idézőjel.

Kijózanodva visszalapozunk az első idézethez: – a könyv mottója Pál korinthusbeliekhez írt első levelének 9–12 verse: „*Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás: / De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröletik. / Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minекutána pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat. / Mert most tükrök által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, amint én is megismerttem.*”

Az irodalom vigasza nem a végső kérdésekre adott megnyugtató válasz, hanem az önmegértésen át a mások megértéséhez vezető önismeret.

Kosztai Gabriella

KOLOZSVÁRI MÚLTAKRÓL. KÉT SZÓLAM

Tóth Sándor: *Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából*

Balassi Kiadó, 1997. 247 oldal, 600 Ft

Gáll Ernő: *Számvetés*

Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, 1995.
227 oldal

Mínt hogy nem szeretem a tárgyilagosság mögé bújót személyességet, rögtön bevallom, hogy barátságból írok Tóth Sándor és Gáll Ernő visszaemlékezéseiről. A két könyv összekapcsolását még jobban indokolja az, hogy egyazon időről, sőt gyakran össze is főnődő dolgokról szólnak, hiszen mind a két szerző Gaál Gábor köpenye alól bújt ki, Kolozsvárott élt, tanított és dolgozott, Gáll Ernő főszerkesztője, Tóth Sándor pedig munkatársa volt az 1957-ben megindult új *Korunk*nak.

Ebből a múltból Tóth Sándor azt meséli el, miképpen és milyen eredményekkel küzdött Gaál Gábor írásainak újrakiadásáért, hagyatékának megőrzéséért.

Az általa elmesélt történet személyes lévén, jogos azt annak a rokonszenvesen szilárd hűségnek az alapján értékelni, amely a szerzőt vezérelte. Ez a hűség egy sajátos formátumú, igen bonyolult személyiséghez fűzte őt, akinek gesztái sok fejtörést okozhatnak bárkinek, aki kiegyensúlyozott véleményt szeretne róla alkotni. Mínt hogy személyes ügy köré rendeződik a hűség, személyes a hang is, amelyen Tóth Sándor hosszan tartó küszködését megírta.

Hitele van történetének, mert azt írta meg benne, amit napról napra Gaál Gábor művének ismertté tétele érdekében cselekedett, és amit ennek során átélt. Míért, milyen körülmények között és milyen eredménnyel tette: erről szólnak a visszaemlékezései. A mindennapi munkálkodás gondjai és reményei emberi valóságukkal azt a folyamatot is megvilágítják, amelyben Tóth Sándor részt vett volt. Ennek mindennapisága szerint gombolyodik le a szál, és semmi sem példamutató, hanem ugyanolyan egyszerű, mint a másoktól kapott segítség, amely nélkül az sem sikerülhetett volna, ami végül mégiscsak sikerült.

Erre gondolva, és Tóth Sándor munkáságának céltudatossága szerint is, háttérbe kell szoruljanak a szándékok: mindent csak az eredmények, a kudarcok és a sikerek egyiségében lehet jogosan értékelni. De azért számolni kell azokkal a lehetőségekkel is, amelyek három utat kínáltak. Lehetett a demokratikus viszonyokért, lehetett a társadalom átalakításáért és lehetett a kisebbségi életfeltételek megvédéséért küzdeni. És azt is jó tudni, hogy a romániai magyarság életében fokozatosan ez a harmadik út vált uralkodóvá. Mert Tóth Sándor is ezt követte, és ugyanennek szellemében írta meg visszaemlékezését.

Ő maga könyvének címével dicsőséges kudarcok sorozataként jellemzi tevékenységét: de a küzdelem, amit vívott, nem volt dicsőséges, ahogy azokból a töprengésekből is kiderül, amelyekről beszámol. És ugyanennyire indokolatlan kudarcokról beszélni. Mert sokkal több igazság van abban az értékelésben, amit ő maga adott könyvében: „*Ha számba vesszük, hogy más lehetőségként csak a hatalmi akarát tudomásulvétele, a hozzá való alkalmazkodás, lemondás, az önfeladás kínálkozott (vagy pedig az ezzel azonos következményekkel fenyegető fejtől a falnak menés), akkor úgy vélem, hogy amaz (értelmes) gúzsba kötve táncolás, a velejáró kudarcokkal együtt még mindig a legkevésbé rossz alternatíva volt, a bár súlyos, de valahogy kiheverhető sérülésekkel mégis talpra állva túlélés.*” (118–119.)

Ezt az értékelést mindenképpen megilleti a többes szám, és ezen belül teljes mértékben áll a Gáll Ernő által elmeséltekre. Pedig ő a következőket írta a (függelékben közölt) naplójegyzeteiben: „*eljutottam az idegellenállás utolsó szakaszába... Minden energiám összeszedésével tudom csak állni a sarat...*” (221.) és még: „*Műszáj azonban erőt vennem magamon, már csak azért is, hogy az egyetlen emberhez méltó módon, helytállással válaszoljak a kihívásokra.*” (216.) Huszonöt év küzdelem a hatalommal felőrlő az ember ellenállási képességét. Nemegyszer meg is kérdezi, érdemes volt-e. Amire a SZÁMVETÉS olvasói minden bizonnyal igennel válaszolnak. A visszaemlékezésből meggyőző arról, hogy a lap élete hosszú vesszőfutás volt ugyan, de a hatalom egyáltalán nem ok nélkül kavarta a sorozatos botrányokat. Mert a szerkesztők a szerzőkkel együtt keresték a gondolati nyitás bármilyen apró, szabadító

alkalmait, a hatalmi követelmények megkezdésének és a cenzúra kijátszásának lehetőségeit. Úgy, hogy a *Korunk* ezért is, ahogy sok minden másért, amit szervezett és tett, a magyar kisebbségi kultúra állandóan eleven központja tudott lenni.

Gáll Ernő ugyan a lap életének összetett szövetét gombolyítja le előttünk, de ezt a személyes szellemi fejlődés elgondolásának vezérfonalát követve teszi.

A *Korunk* indulásakor a Gaál Gábor által szerkesztett utolsó, „népfertos” szakasz viszonylag szabadabb szellemét akarta felújítani. De már az első botrányból meg lehetett érteni, hogy a hatalom nem tűr semmilyen nyitottságot, szellemi revíziót. Gáll Ernő mégis ezt az utat folytatta. Ebben erősítette meg aztán a Táncoz Gáborral való folyamatosan mélyülő kapcsolata. Meg is írta, hogy segítségével mindjebban megérthette a magyar forradalmat. Egy következő fejezetben arról az ugyancsak lassan beérő fordulatról mesél, amelyet az egzisztencializmussal, Sartre gondolatvilágával való találkozás indított el. Ez pedig nemcsak abban segítette, hogy az egyént elvileg állíthassa szembe az alárendelődés szellemével, hanem abban is, hogy a felelősség tudata váljon támasszá a hivatalosságokkal való kötélhúzásban, hogy a kompromisszumok közepette is elkötelezettsége szerint cselekedhessen. Beszámolójából azt is megértheti az olvasó, hogy az ehhez szükséges eszmei szilárdságot a szociológia adta, mert az elvek és fogalmak elsőbbségét az emberek életének tudományos igényű vizsgálata váltotta fel.

A változások mellett volt azonban olyasmi is, ami csak átalakult benne. Még az egyre növekvő nemzetiségi elnyomás és a nacionalizmusok szétáradása hatására sem mondott le arról, hogy együttműködést keresve értsen szót azokkal a románokkal, akik nem zárkóztak el a párbeszéd elől. Ennek során az internacionalizmusból a népek barátságának elve lett az, ami végül az egymásrautaltság tudatosságában mélyült el.

Gáll Ernő szellemi magatartásának alakulása mindig is elválaszthatatlan volt szerkesztőségi munkájától. Annak azonban elvi következményei lettek, hogy mindig is törekedett különbözőképpen gondolkodó szerzők összefogására. Mert a nemzeti elnyomás nőtével az összefogás vált a szó szoros értelmé-

ben alapvetővé. Ezen az alapon a szintézis igényéből demokratikus tudatosság tudott kialakulni, olyan szellem tehát, amelyben a totalitarizmus tagadása konkrét elvi tartalmat és a másság méltóságának fogalomparájával személyes formát is kaphatott.

Gáll Ernő számvetéséből végeredményben olyan út rajzolódik ki az olvasó előtt, amely a folytonosan szűkülő lehetőségek, a növekvő elnyomás, a bezárkózás világával szemben a szellemi kinyílást tette lehetővé.

Gáll Ernő emlékirata azonban azok közé tartozik, amelyeket az olvasó óhatatlanul kétszeres fénytörésben szokott felfogni. Az elsőt ugyanis már a megírás adja. Gyakori, mert természetes, hogy eszmei pályák át gondolt megajzolását az a végpont határozza meg, amelyhez a szerző eljutott. Ettől válnak az emlékiratokban megírt folyamatok oly gyakran akaratlanul is teleológikusakká. Ezt alakítja tovább az a második fénytörés, amit az olvasásban kibomló értés okoz. Azáltal, hogy az olvasó logikus folyamattá alakítja át a teleológiát. Az életben azonban nincsenek ilyen utak. Hanem csak kacskaringósak, kiszámíthatatlanok és átláthatatlanok. Mert még akkor sem logikusak a lépések sorai, amikor az ember azokat logikus döntések alapján és megfontoltan akarja végigvinni. Ám ha ez akár sikerülne is neki, lépései még akkor is az esetlegességek közegében valósulnak meg.

Emlékiratokat nemcsak azért lehet írni, mert szerzőjük saját magával szeretne tisztába jönni. Tóth Sándor mindenestre inkább a világgal akart számot vetni. Ezért írása csak kevéssé tárja fel az ő szellemi alakulását. Ilyesmire legfeljebb következtetni lehet: abból az értelmezési keretből, amely emlékezését átfogja. Így az is csak ellenpontozás alapján hámozható ki, hogy a kisebbség helyzetére mindig is érzékeny szerző Gaál Gábor szelleme szerinti, kezdeti elkötelezettsége végül az attól idegen nemzeti szenvedélyességé alakult. Ez a szenvedélyesség tartja ugyanis össze azt az eszmei kártyavárat, amely szerint Tóth Sándor az erdélyi magyar kisebbség egész történetét értelmezni próbálja.

Ezt a szellemi építményt sok-sok önmagában igaz, részleges megállapításból ötvözi össze, de olyan egyoldalúan és akkora elfogultsággal, hogy ebből végül igencsak félrevezető kép kerekedik ki.

Az a képzeletbeli történet, amit Tóth Sándor a román nacionalizmus köré épített, már azért is ellentétben áll a valósággal, mert egyetlen oksági és teleológiai láncolatra fűz fel mindent. Egy kalap alá veszi a múlt századi, a magyarhoz hasonlóan a francia állam-nemzet gondolatából inspirálódó polgári nacionalizmust és a kommunista totalitarizmust. Mintha közben nem változtatott volna meg mindent két világháború és több társadalmi felfordulás. Mintha fasizmusok, mindenki által művelt népirtások és mindenoldalú erőszaktetelek nem változtatták volna meg a nacionalizmusok és a nemzeti tudatok összes formáját.

De vannak még súlyosabb következmények is. Ilyen átfogó elméleti építmények ugyanis végzetesen korlátozó szemlélethez vezethetik az elmét. Olyanhoz, amely az erdélyi magyar kisebbséget elnyomó totalitarizmus végletes tagadásának hiheti magát, valójában azonban csak kivezető utak keresését lehetetlenné tevő tagadás tud lenni. Ha másképp nem, akkor már csak azért is, mert a nemzeti szemlélet, amely mindent a gonoszt megtestesítő román állami nacionalizmus köré rendez, semmit sem tud megérteni abból, ami történik, és így még kevésbé tud eljutni ahhoz, ami lehetséges lenne.

A kisebbségi gondolkodásnak van egy nagyon veszélyes csapdája. A szenvedélyesség ugyanis annyira összeszűkítheti a látókört, hogy még a nemzet valósága is kiszorul belőle. A legközvetlenebb nemzetiségi törekvések abszolutizálása azt eredményezi, hogy nem gondol a nemzet többi kisebbségben élő részére. De még a szlovákiai és a szerbiai magyarok, az erdélyiekkel együtt is, csak kisebb részek a nemzetnek. Annak gerincét mégiscsak az anyaországi magyarság alkotja. Aki nemzetben akar gondolkodni, az minden szomszédal való kölcsönviszonyt egyaránt és együtt kell számításba vevény. Történeti szemléletben pedig azt is tudomásul kell venni, hogy volt idő, amikor Jugoszláviában tízezerrel mézáróltak le magyarokat és más kisebbségeket, amikor Csehszlovákiában a benei etnikai tisztogatás fenyegette a magyarok százezreit. És azt is be kell látni, hogy az akkori Romániában voltak ugyan vérengzések, de tömegmészárlások és etnikai tisztogatások nem. És egész népek elkergetésével nem is próbálkozott arrafelé senki.

Végül még az, aki Erdélyre szűkít, azt sem teheti félre, hogy a kommunista totalitarizmus szocializmusa hozta el a legrosszabb nemzeti elnyomást.

Akárhogy is lenne, a két emlékezés párhuzamos olvasásából egyáltalán nem akarok közös tanulságot levonni. Mert a múlttá távolodó időkkel mindenki maga kell megbirkózzon. A közös dolgokkal is csak úgy lehet számot vetni, hogy mindenki maga gondolja át azt, amit személyesen tapasztalt és cselekedett. Az elme, a szív és a gyomor egyéni szervek, és egyéni minden gondolkodás, érzés. És csak az egyén tud bármit is megemészteni. Szellemileg is. Ahogy különben minden felelősség is egyéni.

Tordai Zádor

„HITLER HÁROM HARCA”

Cuthbert Carson Mann: Hitler's Three Struggles. The Neo-Pagan Revenge. Evanston, Chicago. Spectrum Press, 1995. 308 oldal

Aligha véletlen, hogy a legjobb Hitler-életrajzot újságíró írta: Joachim Fest. Az 1933 előtti német állapotokat is talán egy újságíró, a méltatlanul elfelejtett H. R. Knickerbocker jellemezte a legmegkapóbban, aki egyébként két könyvét a Führernek is dedikálta, hogy aztán annál hevesebben sürgesse Amerika hadba lépését, miután a nácik vele is le akartak számolni. Az újságírók sikerének titka nyilván abban rejlik, hogy közvetlenebbek tudnak lenni olvasójukhoz, mint a tudós, és nem valami séma köré rendezik anyagukat – az értekezések írott és íratlan törvényei szerint –, hanem az élet teljességét akarják és tudják megragadni egy-egy lényeges mozzanattal kiemelésével. Ugyanakkor kevesebbet beszélnek a felelősségről, de annál hatékonyabban érzékeltetik annak súlyát. A belfasti születésű és a *Los Angeles Times*nál majdnem két évtizedig dolgozó Cuthbert Carson Mann könyve is ezt példázza.

HITLER HÁROM HARCA – a cím és a gondolat talán a MEIN KAMPF olvasásakor szüle-

tett. Az első harc: az önmagával vívott küzdelem. A második: a politikai hatalomért vívott harc. A harmadik: a világháború. A három harc persze egységet alkot. Legfontosabb dokumentuma a MEIN KAMPF, amelyet tragikus módon a kortársak közül kevesen vettek komolyan. Hogy a történészek nem teszik, az inkább komikus. Igaz, hosszút a mű, és felmentést ad Speer, aki úgy nyilatkozott emlékirataiban, hogy sem ő, sem a náci vezérek nem mélyedtek el benne. (A nagy Baumeister mérnöke azonban most is hazudott, mert például az ADOLF HITLER. BILDER AUS DEM LEBEN DES FÜHRERS [Altona-Bahrenfeld, 1936] című reprezentatív tanulmánykötetben csak ő idézett kimerítően vezére főművéből, ettől függetlenül nem biztos, hogy nagyra tartotta az önéletrajzi művet, bár ki tudja, hiszen emlékirataiban például nem titkolta, hogy a Führer nürnbergi ügynevezett kultúrbeszédeinek gondolatisága megkapta, márpedig ezek monomániás zagyvasága a MEIN KAMPF-ét is felülmúlja.) Ez persze nem von le semmit a nagy mű forrásértékéből. De alighanem a Hitlerrel szembeni borzalom is visszatartott sokakat attól, hogy ezt felismerjék. Jellemző: oly nagy filozófusaink, mint Lukács György, vagy tanítványa, Vajda Mihály úgy írtak a fasizmusról, hogy például nem tanulmányozták elmélyülten a MEIN KAMPF-ot, ami azért különös formája a *damnatio memoriae*-nak, mert közben Hitler állandóan jelen van a szövegükben. És okkal kérdezhetjük, ha Rosenberget oly kimerítően használta Lukács György, akkor Hitlert miért nem; és aligha vitatható, hogy legalább akkora „gondolkodó” ő is volt, mint az ideológus, akit egyébként kinevetett...

Mannt alighanem éppen filozófiai műveltsége ösztönözte arra, hogy komolyan vegye a Führer könyvét. Azzal csak egyetérthetünk, hogy ez Hitler „személyiségének legjobb és végül is legmegbízhatóbb kulcsa”. De az már vitára hív, hogy e mű „olyan emberről ad képet, akinek a valós énye annyira gyenge volt, hogy olyan identitást akart kialakítani, amely a német szellem legmélyebb vágyaival esett egybe”. A vita Pascal és Hegel vitája. („Ha Kleopátra orra rövidebb lett volna, az egész világ arculata megváltozott volna” – írta Pascal, minek ellenében hosszan idézhetnénk Hegeltől, mert még akkor is, ha halálós ágyán keserűen panaszkolta fel, hogy